

תשרי התשע"ג

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

"כרחם אב הבנים" - על פי שירת האזינו

לפרשת האזינו (על פי שיעור של הרב מרדכי סבתו)

שימצאו את העם רעות רבות וצרות, ומשמע לכאורה שלא באה השירה אלא להעיד שהעם כבר הוזהר מראש כי עזיבת ה' תביא בעקבותיה רעות אלו. עיון בלשון השירה אכן מלמד שהשירה מדברת אל עם המצוי בעיצומם של ימי הרעות: כל האירועים שקדמו להם מסופרים בלשון עבר, ואילו האירועים שיבואו בעקבותיהם מובטחים בלשון עתיד.

אלא שעדיין נשאלת השאלה: במה חשיבותה של עדות זו?

נראה שמשפטי המפתח להבנת נקודה זו מצויים בסוף פס' יז ובפס' יח:

ואמר ביום ההוא הלא על כי אין א-להי בקרבי מצאוני הרעות האלה.

ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים.

ונשאלת השאלה מהו היחס בין שני משפטים אלה?

רמב"ן סבור שדברי העם הם הרהור תשובה, וכך כתב:

וטעם ואמר ביום ההוא הלא על כי אין א-להי בקרבי – איננו וידוי גמור כענין 'והתודו את עונם' (ויקרא כ"ו, מ), אבל הוא הרהור וחרטה, שיתחרטו על מעלם ויכירו כי אשמים הם.

פירוש זה מעלה, כמובן, את התמיהה על תגובת ה' לדברי העם, העומדת ביחס הפוך להרהור התשובה. לכן ממשיך רמב"ן וכותב:

וטעם ואנכי הסתר אסתיר פני – פעם אחרת, כי בעבור שהרהרו ישראל בלבם כי חטאו לא-להים ועל כי אין א-להים בקרבם מצאום הרעות האלה, היה ראוי לרוב חסדי השם שיעזרם ויצילם שכבר כפרו בעבודה זרה, וכענין שאמר 'הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי' (ירמיהו ב', לה). ולכך אמר, כי על כל הרעה הגדולה שעשו לבטוח בעבודה זרה יסתיר עוד פנים מהם, לא כמסתר פנים הראשון שהסתיר פני רחמיו ומצאום רעות רבות וצרות, רק שיהיו בהסתיר פני הגאולה, ויעמדו

מיוחדת שירת האזינו מכל פרשיותיה של תורה, שאותה בלבד נצטווה משה בפירוש לכתוב, ללמדה את בני ישראל ולשימה בפיהם (דברים ל"א יט):

"ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימיה בפייהם"

בכך תונצח השירה לדורות הן בכתב - בספר, והן על פה – בפייהם של ישראל. ה' גם מבטיח כי השירה לא תישכח מפי העם לדורותיו – "כי לא תשכח מפי זרעו" (שם, כא). יחוד זה מלמד על חשיבותה הרבה של השירה, ושיעורנו נעסוק בתפקידה של השירה ובתכניה העיקריים וננסה לבאר את חשיבותה המיוחדת.

מטרתה של השירה הוגדרה בפירוש בדברי ההקדמה לה בפרשת וילך (דברים ל"א טז-כא):

(טז) **ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבנו ועזבנו והפר את בריתי אשר כרתי אתו: (יז) וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתני פני מהם והיה לאכל ומצאֵהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא**

על כי אין א-להי בקרבי מצאוני הרעות האלה: (יח) ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים: (יט) ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימיה בפייהם למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל: (כ) כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותינו זבת חלב ודבש ואכל ושבוע ודשן ופנה אל אלהים אחרים ועבדום ונאצונו והפר את בריתי: (כא) והיה כי תמצאן אתו רעות רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפנינו לעד כי לא תשכח מפי זרעו כי ידעתי את יצרו אשר הוא עשה היום בטרם אביאנו אל הארץ אשר נשבעתי:

פעמיים מוגדרת השירה כ"עד" האמור להעיד בבני ישראל. ונשאלת השאלה על מה בדיוק אמורה השירה להעיד? מפס' כא עולה שהצורך בשירה יתעורר בשעה

שכינה עמהם' (מגילה כט ע"א) אבל אסתיר פני מהצילם.

לפי פירוש זה, עיקר ההבדל בין דברי העם לבין דברי ה' הוא בהגדרה המדויקת של חוסר ההשגחה שגרם לרעות: העם סבור שחוסר ההשגחה מעיד ש"אין א-להי בקרבי", ובלשון ספורנו, – הא-ל סילק שכינתו מתוכנו; ואילו ה' מודיעם שזהו רק הסתר פנים, אבל הוא עצמו, או בלשון חז"ל 'שכינתו', מצוי בקרבם תמיד.

ומסביר הרב סבתו שהדגשתו של הבדל זה מבטלת לכאורה את הצורך בהדגשת ההבדל האחר. רוצה לומר: גם אם העם יודה שהרעות באו לו בגלל חטאיו, יכול הוא לחשוב כי הן מעידות "על כי אין א-להי בקרבי". ואולם, כיוון שפס' יח מזכיר בדברי ה' גם את הסיבה לבוא הרעות, החסרה בדברי העם, על כורחנו אנו אומרים שהכתוב מבקש לכלול את שתי הנקודות גם יחד.

כללו של דבר, תפקידה של השירה הוא להעיד לעם בעת בוא הרעות על משמעותן של רעות אלו. השירה מעידה לפני העם שבחטאתו נענש ושכבר התרה בו הא-ל על כך, ובעיקר מעידה היא שהרעות אין פירושו סילוק שכינה מקרב העם, כי אם הסתרת פנים בלבד.

ונשאלת השאלה מדוע חשוב לקב"ה להסביר לעם ישראל את משמעותן של הרעות, ומהי הסכנה במחשבה המוטעית "הלא על כי אין א-להי בקרבי מצאוני הרעות האלה"?

תשובה לדבר מצויה כבר בדברי הספורנו שהובאו לעיל – "...ובחשבם זה לא יפנו להתפלל ולא לשוב בתשובה". עם הסבור שאין א-לוהיו בקרבו אינו פונה אליו להתפלל ולשוב בתשובה, שהרי אין למי לפנות. חשש זה אכן התממש בשני מקומות, לפחות, בהיסטוריה המקראית. בשעה שנגלה המלאך לגדעון ובישר לו (שופטים ו', יב-יג)

"ה' עמך גבור החיל"

התריס כנגדו גדעון

"בי אדני ויש ה' עמנו ולמה מצאתנו כל זאת ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו לאמר הלא ממצרים העלנו ה' ועתה נטשנו ה' ויתנו בכף מדין"

במילים אלו מביע גדעון את תרעומתו על שאין ה' עמם, ואילו לא הצליח המלאך לשכנעו בטעותו, לא היה גדעון מתגייס להצלת העם.

בתקופה מאוחרת הרבה יותר מעיד יחזקאל על מחשבת העם (יחזקאל כ', לב):

"והעלה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אמרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן"

מחשבה הנובעת אף היא מהתפיסה המוטעית "הלא על כי אין א-להי בקרבי מצאוני הרעות האלה".

בהבטחת פני רחמינו' ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים' וגו' (ויקרא כ"ו, מד) עד שיוסיפו על החרטה הנזכרת וידוי גמור ותשובה שלימה, כמו שנזכר למעלה 'ושבת עד ה' א-להיך' וגו' (דברים ל', ב).

רוצה לומר: אין הסתרת פנים זו כהסתרת הפנים שנזכרה לעיל בפס' יז אלא קלה הימנה, והיא כוללת כבר היענות מסוימת של ה' להרהור התשובה של העם. אבל היענות מלאה אין כאן, שכן החטא היה כבד, ואינו ראוי להימחל בהרהור תשובה בלבד, בלא וידוי גמור ותשובה שלמה.

אלא שהבדל זה שביקש רמב"ן לראות בין הסתרת הפנים שבפס' יח להסתרת הפנים שבפס' יז איננו נרמז כלל בלשון הכתובים. העובדה שהעונש נזכר בפס' יז ונעדר מפס' יח איננה משנה את העובדה שלשון הסתרת הפנים זהה בשני הפסוקים.

משום כך נראה להעדיף את פירוש המפרשים הרואים בדברי העם בפס' יז התרסה ותרעומת, ולא הרהור תשובה. כך למשל כתב שד"ל בפירושו:

הלא על כי אין א-להי בקרבי – מתרעמים עליו שאינו משגיח עליהם, והוא משיב כי הסתרת פניו אינה אלא מפני רוע מעלליהם, וזה עיקר כוונת השירה.

רוצה לומר: כל כוונת השירה היא למנוע את העם מלומר שהרעות באו עליו מחמת חוסר השגחה ולהעיד שבחטאתו נענש העם ושכבר התרה בו הא-ל על כך. לפי זה, בפסוקים אלו יש דיאלוג על דרך הוויכוח בין העם לבין ה' בשאלת ההשגחה, שאלה שתתעורר עם בוא הרעות. אף שפירוש זה קרוב יותר ללשון הכתוב, דומה שגם הוא אינו ממצה את מלוא המשמעות של היחס שבין דברי העם לבין דברי ה'. פירוש זה שם את הדגש על חלקו השני של פס' יח, המוסיף את הסיבה להסתרת השגחת הא-ל מעמו – החסרה בדברי העם. לפי פירוש זה, גם העם וגם ה' מודים שהצרות באות מחמת חוסר השגחה, והמחלוקת היא על הסיבה לכך: העם מתרעם שאין לכך סיבה, והקב"ה משיב שהעונש בא בחטאתו.

אבל מעיר הרב סבתו שהמעין יראה שחוסר ההשגחה מתואר במילים שונות בדברי העם ובדברי ה', ומכאן שהם תופסים בצורה שונה את משמעותו של חוסר השגחה זה. עמד על הבדל זה רבי עובדיה ספורנו, שפרש: **על כי אין א-להי בקרבי מצאוני הרעות – בשביל שסילק שכינתו מתוכנו היו אלה לנו, ובחשבם זה לא יפנו להתפלל ולא לשוב בתשובה.**

ואנכי הסתר אסתיר פני מהם – לא כמו שחשבו הם באמרם שאיני בקרבם כי אמנם בכל מקום שיהיו תהיה שכינתי מצויה שם כאמרם ז"ל 'בכל מקום שגלו ישראל

בהנחל עליון גוים – שנתן להם נחלות. בהפרידו בני אדם – אחר מיתת נח ובימי אברהם שכתוב שם 'משם נפרדו איי הגוים... איש ללשונו' (בראשית י', ה). ושם תמצא שהציב גבולות עמים, בני כנען, שנים עשר כנגד מספר בני יעקב שהיו שנים עשר. שתמצא כנען וי"א בני שנים עשר, וכתוב שם 'ויהי גבול הכנעני מצידון' וגו' (שם, יט), לפי שכל אלו היו לישראל אבל בכל שאר בני נח לא פירש בהם שום גבול.

לפי פירוש זה, התיאור מכוון למסופר בפרק י' בספר בראשית, המפרט את התיישבותם של בני נח בארצותיהם. פרק זה מסתיים כך (בראשית י לב):

"אלה משפחת בני נח לתולדתם בגויהם ומאלה נפרדו הגוים בארץ אחר המבול"

המילים המשותפות לפסוקנו ולפסוק בבראשית מחזקות כיוון פרשני זה, ומשום כך הוא מקובל גם על פרשנים רבים נוספים. החידוש שבדברי רשב"ם הוא הזיהוי של "עמים" עם כנען ובניו: הקב"ה 'הציב' – היינו: תיאר בכתובים – את גבול כנען ובניו, כיוון שהם עתידים להיות לישראל. כהוכחה לפירושו מציין הרשב"ם את העובדה שמכל העמים המפורטים שם לא תיאר הכתוב אלא את גבולות הכנעני. פסוק זה מטעים אפוא, לשיטת רשב"ם, את העובדה שכבר בחלקו נחלות לגויים נתן הא-ל דעתו על עמו ועל נחלתו.

אפשר שיש דוחק מסוים בפירוש הרואה במילה "עמים" כינוי לעמי כנען דווקא, ונראים דברי רש"י, הסבור ש"עמים" הם כל שבעים האומות, ו"מספר בני ישראל" הם שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים. לפי זה בא הכתוב לומר שהא-ל חילק מראש את עולמו לשבעים אומות, כנגד שבעים נפש בני ישראל, המהווים את הגרעין היסודי של עם ישראל. בכך מטעים הכתוב את מקומו המרכזי של ישראל בעולם.

לפי שני הפירושים, פס' ט, "כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו", הוא נתינת טעם לכתוב הקודם, והוא מדגיש את היחס המיוחד שיש לה' כלפי ישראל לעומת שאר האומות. מכל האומות כולן, ישראל בלבד הוא חלקו ונחלתו של ה'. דבר זה נקבע כבר מ"ימות עולם" – מהרגע שבו נוצרו אומות – ואפשר לראות בו אפוא מעין חוק טבע, המבטא את קיומו של קשר בל-יינתק בין ה' לבין עמו כחלק מהמציאות הטבעית של קיום עמים בעולם. עיקרון זה, "כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו", עומד בבסיס כל פסקותיה של השירה והוא המסר העיקרי שלה. למשל בפסקה הבאה, פס' י-יב, המתארת כיצד מצא ה' את עמו, גידלו וביססו (דברים ל"ב י"ב):

י ימצאנו בארץ מדבר ונתנו ילל ישמן
 יס'בבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו:
 יא כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף

ואולם, אף שאין לפקפק בחשיבותה הרבה של נקודה זו, מכל מקום גם אין להכחיש שבפסוקי ההקדמה לשירת האזינו לא נזכר כלל עניין התשובה. יתר על כן, התשובה גם אינה נזכרת כלל בשירה גופה, והיא אף אינה תנאי להושעתם של ישראל מיד צריהם, וכבר עמד על כך רמב"ן בפירושו (פירוש רמב"ן על ל"ב, מ):

"והנה אין בשירה הזאת תנאי בתשובה ועבודה, רק היא שטר עדות שנעשה הרעות ונוכל, ושהוא יתברך יעשה בנו בתוכחות חימה, אבל לא ישבית זכרנו, וישוב ויתנחם ויפרע מן האויבים בחרבו הקשה והגדולה והחזקה, ויכפר על חטאתינו למען שמו. אם כן, השירה הזאת הבטחה מבוארת בגאולה העתידה על כרחן של מינין"

על כורחנו שחשיבות ההדגשה על מציאות ה' בקרב עמו גם בשעה שיבואו עליו רעות רבות וצרות איננה בהשלכות שיש לה על פנייתם של ישראל אליו בשעה זו. החשיבות היא בעצם ההבנה המדויקת של יחס ה' לעמו. השירה באה ללמד את העם מהו יחס ה' לעמו – יחס הבא לידי ביטוי מובהק דווקא בשעה שבאות על העם רעות רבות וצרות. אם יחשוב העם בבוא הרעות שאין א-לוהיו בקרבו – הוא יטעה טעות חמורה בהבנת היחס בין ה' לעמו. השירה באה למנוע טעות זו וללמד שאין לדבר על סילוק שכינה מקרב העם אלא על הסתר פנים בלבד.

הא-ל, היינו שכינתו, מצוי לעולם בקרב עמו.

את דברינו עד כה ביססנו רק על פסוקי ההקדמה לשירה. דבר זה מביא אותנו לשאלה: היכן מתבטא רעיון זה בשירה עצמה? לכאורה התשובה לשאלה זו פשוטה היא: בשירה נאמר במפורש (ל"ב, יט-כ):

"וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם"

כלומר השירה אומרת במפורש שהעונש הוא בבחינת הסתר פנים. ואולם, קשה להניח שרעיון כה מרכזי, המהווה את מטרתה של השירה, יבוא לידי ביטוי רק באחד מארבעים ושלושה פסוקי השירה.

בדברים הבאים ננסה להראות שאף על פי שעניין הסתרת הפנים אכן נזכר רק בכתוב אחד, מכל מקום הרעיון העומד מאחורי פרט זה – היינו: יחס המיוחד של ה' לעמו (שלא ניתן לביטול) – הוא הרעיון העומד בבסיסה של השירה כולה.

נפתח בפסקה המתארת את הרקע להיווצרות האומה (דברים ל"ב ז-ט):

ז	זכר ימות עולם	בינו שנות ד'ר וד'ר
ח	שאל אביך ויגדך	זקניך ויאמרו לך:
ט	בהנחל עליון גוים	בהפרידו בני אדם
	יצב גבלת עמים	למספר בני ישראל:
ט	כי חלק ה' עמו	יעקב חבל נחלתו:

המפרשים נחלקו בביאורו של תיאור זה. רשב"ם כתב:

אינו מאשים את ישראל בכך שעברו על מצוות ה' אלא בכך שכפרו בטובה. השירה נכונה אפוא על בסיס מוסרי.

הפסקה הבאה, פס' יט-כה, מתארת את זעם ה' ואת העונש שיביא על עמו. כבר אמרנו שבמרכז של פסקה זו נמצא המשפט "אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם", וביארנו שבכך מבקש הכתוב להדגיש שהסתר פנים אמנם יש כאן, אבל סילוק שכינה – אין כאן. פרט זה הוא מסקנה מתבקשת על הרקע שסרטטה השירה עד כאן. הקשר שנוצר בין ה' לעמו הוא קשר שאינו יכול להינתק. ולכן נקטה השירה את הדימוי של אב (פס' ו) ובנים (פס' ה, יט, כ); מכיוון קשר שבין אב ובנים הוא קשר שאין לנתקו.

בפסקה הבאה, פס' כו-לה, מועלית האפשרות להחריף את הענישה עד כדי ביטול זכרו של העם (דברים ל"ב כו):

"אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם"

ומפורט הטעם לכך שאפשרות זו לא תתממש. לכאורה פסקה זו סותרת את דברינו על מטרת השירה, לבאר לעם את סיבת הרעות ומשמעותן. כאן עולה לכאורה אפשרות להשבית את זכר העם, ומה מקום, אם כן, לדבר על הסתר פנים כניגוד לסילוק שכינה?

ואומר הרב סבתו שנראה שהתשובה לשאלה זו היא שפסקה זו באה לומר כי שאף שהשבתה זו עלתה במחשבה כתגובה נאותה לכפיות הטובה של העם – היא לא תתבצע בפועל. הווה אומר: עיקרה של הפסקה איננו בתיאור העונש שיכול היה לבוא, כי אם בקביעה שעונש זה לעולם לא יתממש.

מדוע לא תוכל השבתה זו להתממש? תשובת הכתוב היא (דברים ל"ב כז)

"לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידנו רמה ולא ה' פעל כל זאת".

תשובה זו צריכה ביאור: וכי מפני טענת השוטים תלקה מידת הדין?! כדברי בעל העקדה (רבי יצחק עראמה) על שאלה זו משיב רמב"ן באריכות בפירושו לפס' כו. תורף דבריו, שעם ישראל הוא היחידי המפרסם את שם ה' בעולם, לפיכך תבטל השבתתו את מטרת הבריאה, שהיא פרסום שם ה', ועל כן היא מן הנמנע. רעיון חשוב זה אכן מוכח מכמה מקומות במקרא, אלא בשירת האזינו קשה למצוא לו ביטוי.

הרב סבתו מציע לקשור אף פסקה זו לעיקרון הבסיסי שמדגישה השירה – "כי חלק ה' עמו". היחס המיוחד הזה של ה' לעמו הוא שיכול לגרום לגויים לומר "ידנו רמה ולא ה' פעל כל זאת", שהרי עמו הוא שנוצח. ולא עוד, אלא שהמילים "ידנו רמה" מוסבות בעיניהם, במובן מסוים, גם כלפי מעלה: לא רק העם נוצח, אלא כביכול גם א-לוהיו. לפי פירוש זה, אף פסקה זו, המבשרת כי

יפ'ר'ש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו:

יב ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר:

פסקה זו מתארת את יחסו האבהי והאינטימי של ה' לעמו מרגע היווסדו ועד להבאתו לארץ. היחס האינטימי מודגש ביותר בסיום, "ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר", המקביל לסיום הפסקה הקודמת, "כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו"; בפסקה הקודמת הודגשה בלעדיותו של העם ביחס לה', וכאן מודגשת בלעדיותו של הא-ל ביחס לעם.

החסד העיקרי, המתואר בכתוב בפסקה הבאה בפירוט רב וציורי ביותר, הוא נתנית ארץ זבת חלב ודבש לעם. כרקע ניגודי לכך מדגיש הכתוב בתחילת פס' י את מצב העם בתחילת דרכו, המדומה כאן לתקופת ילדות, קודם שפרס עליו הא-ל את חסותו, שבו היה העם בארץ מדבר ובתוהו ילל ושימון, כלומר: במקום שאין בו יכולת לספק את צרכיו. הנגדה זו מעמידה את הארץ במרכז חסדי ה' לעמו, ופרט זה קשור לרמז שבפסקה הקודמת, שהזכירה את גבולות העמים. לשבעים העמים שאינם חלק ה' ניתנו גבולות שאין צורך לפרטם או להזכיר את תכונותיהם, אבל לישראל, שהם חלק ה', יינתן גבול מתאים, רוצה לומר: ארץ המיוחדת לעם ה', שתכונותיה יפורטו בהרחבה בפסקה הבאה פס' יג-יד, בה מתאר הכתוב בפירוט את הכנסת העם לארץ והאכלתו מפריה וטובה. הארץ תחזור ותיזכר גם בחתימת השירה, "וכפר אדמתו עמו", ומכאן שיש לארץ ישראל חשיבות מיוחדת בשירת האזינו.

בכך מסכם הכתוב את יחסו של הא-ל לעמו. הנקודה העיקרית בתיאור כולו לכל פסקותיו היא הדגשת היחס האבהי של הא-ל לעמו, ובעיקר הקשר המיוחד שבין הקב"ה ועמו: כשם שישראל הוא חלק ה' ואין עם אחר יכול להחליפו, כך ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר.

מכאן עובר הכתוב לתאר, בפס' טו-יח, את יחסו כפוי הטובה של ישראל לקב"ה. החטאים המתוארים כאן הם עזיבת ה' וזביחה לשדים, וראוי לשים לב שחטאים אלו אינם מתוארים בכתוב כביטול הציוויים "אנכי" ו"לא יהיה לדך", שהרי אלו לא נזכרו כלל בשירה לפני כן. החטאים מתוארים ככפיות טובה כלפי הקב"ה שמצא את עמו עוד בתקופת ילדותו של העם, גידלו והביאו אל הארץ. הכתוב מדגיש שהעם בועט בא-ל שעשהו – "ויט'ש א-לוה עשהו וינבל צור ישועתו"; ובכך גם מסיימת הפסקה – "צור ילדך תשי ותשכח א-ל מהללך".

אמור מעתה: שירת האזינו אינה מעמידה את הקשר בין ה' ועמו על שמירת תורה ומצוות. השירה מעמידה את הקשר בין ה' ועמו על הנקודה הבסיסית ביותר: חסדי ה' לעם שילדו, עשאו, כוננו, גידלו והביאו לארצו. הכתוב

צרו של ישראל הפכו לצרי ה', ומשנאי ישראל – למשנאי (דברים ל"ב מא):

"אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם"

הפורענות שמישיב ה' לצרו באה להוכיח לגויים שיש מי שמקנא לעמו ולארצו, כמו שאומר יואל הנביא (יואל ב', יח)

"ויקנא ה' לארצו ויחמל על עמו"

הקנאה היא אכן בעלת משמעות רגשית עמוקה, ויש בה כביכול מעורבות אישית: הא-ל נוקם במי שפגע בחלקו ובנחלתו. קנאה זו מתקנת את הפגיעה המתמשכת במשמעות הקשר שבין ה' ועמו, והיא המוכיחה שאכן "חלק ה' עמו".

השירה מסתיימת בפסוק (דברים ל"ב מג):

הרנינו גוים עמו נקם ישיב לצרו
כי דם עבדיו יקום וכפר אדמתו עמו.

רינה זו שמתבקשים הגויים לשיר בעקבות נקמת דם עבדיו ובעקבות הנקמה בצרים – היא בעצם הודאה של הגויים שאכן "בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבלת עמים למספר בני ישראל. כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו". הודאה זו של הגויים שתבוא בעקבות הנקמה – אין לך שבח לישראל גדול ממנה. היא מעידה שהגויים אכן מודים שחלק ה' עמו, והיא היא הכפרה שיכפר ה' על שאירע לאדמתו ולעמו. ראוי אפוא פסוק זה לסיים בו את השירה כולה, וראויות המילים "אדמתו" ו"עמו" לסיים פסוק זה.

לאור משמעות זו של השירה, אך טבעי הוא שזו הפרשה היחידה בתורה שנצטווה משה לכתוב, ללמדה את בני ישראל ולשימה בפייהם, והיא הפרשייה היחידה שעליה הובטחנו "כי לא תשכח מפי זרעו". הקשר הנצחי בין הא-ל ועמו המתואר בשירה, ראוי הוא שייחקק לדורות באומה בכתב ובעל פה ולא יישכח לעולם. וכיוון שהיסוד לא יישכח, מובטחים אנו שגם הבניין כולו יקום ויעמוד, כמו שאומר שמואל הנביא לעם (שמ"א י"ב, כב)

כי לא יטש ה' את עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם

העם לא יושבת, היא פועל יוצא של העיקרון "כי חלק ה' עמו" ושל העובדה שאף שבשעת העונש יש אמנם הסתר פנים, מכל מקום אין סילוק שכינה.

בפסקה הבאה, פס' לו-לט, מבשר הא-ל על סיום הפורענות (דברים ל"ב לו):

"כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם"

סיבת הדבר היא

"כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב"

כפי שציינו לעיל, אין כאן תנאי בתשובה, ואף לא בתפילה או זעקה. כמדומה שזהו המקום היחידי בתורה כולה שאינו תולה את הישועה במעשי העם אלא ברחמי הא-ל בלבד. מסתבר שאף נקודה זו באה להבליט את יחסי ה' ועמו: כיוון שחלק ה' עמו, וכיוון שהא-ל "הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך" (פס' ו), דין הוא שירחם האב על בנו כאשר יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב. אין האב מבקש אלא שיכיר בנו (דברים ל"ב לט)

"כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי".

הפסקה האחרונה, פס' מ-מג, מסיימת בתיאור נקמת ה' בצרו. תיאור זה הוא מוחשי ביותר ומבטא מעורבות רגשית עמוקה, כביכול, של הא-ל במה שעשו אויביו לעמו. מעורבות רגשית זו, כמו גם עצם סיומה של השירה בנקמת ה' באויביו, ולא בתיאור ישועת עמו, טעונים הסבר. לכאורה להסביר את השאלה השניה בכך שהפגיעה באויבים היא למעשה הצלתם של ישראל. יש לשים לב שהעונש שתואר לעיל שיבוא על עם ישראל כתוצאה מחטאיו לא היה גלות; עיקרו היה בכך שיד האויבים גברה על ישראל בארצם. ממילא משחררת הפגיעה באויבים את ישראל מתגרת ידם. אלא שתשובה זו היא חלקית בלבד, שהרי הכתוב אינו מתאר פגיעה באויבים לצורך הצלת ישראל גרידא אלא גם השבת נקם ושילם, שכרון חצי ה' מדם ואכילת חרבו את בשר האויב – פרטים המלמדים בבירור על פורענות ותשלום מעבר לדרוש להצלתם של ישראל.

ומסביר הרב מרדכי סבתו שאף פסקה זו משתלבת בעיקרון הבסיסי של השירה. בכל תקופת העונש לא בא יחסו ההדוק של ה' לעמו לידי ביטוי חיצוני. נראה היה כאילו אין מגן לישראל מפני אויביו, ולא עוד, אלא שנדמה היה לאויבים שבשעה שישראל ניגף לפני אויביו, כביכול אף שמו של ה' ניגף. ברם, הכתוב מבשר אותנו שבמשך כל תקופת הסתר הפנים לא נתבטל הקשר שבין הא-ל ועמו, אלא שהא-ל אצר בקרבו את כל פשעיהם של הצרים (דברים ל"ב לד-לה):

"הלא הוא קָמַס עמדי חתום באוצרתי, לי נקם ושִׁלַם לעת תמוט רגלם"